

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СІМ'Ї НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ

В статті здійснено спробу визначити різноманітні підходи щодо поняття «соціалізації». Виділено групи чинників, які безпосередньо впливають на соціалізацію індивіда. Зазначено, що сім'я являється найголовнішим інститутом людського суспільства. Охарактеризовано роль сімейних цінностей у соціалізації особистості.

Ключові слова: соціалізація, особистість, соціалізація особистості, сім'я, сімейні цінності, ідентичність, суспільство.

Постановка проблеми. Протягом всієї історії людства сім'я залишається найбільш стійким інститутом суспільства і є ключовою життєвою цінністю для переважної більшості людей. Від інших соціальних структур сім'я відрізняється своєю роллю у формуванні та становленні культури особистості, оскільки лише сім'я моделює гармонійні взаємини між поколіннями, засновані на культурних традиціях, саме сім'я є середовищем формування ціннісних орієнтацій підростаючого покоління. Сім'я здатна робити істотний вплив на суспільство в цілому. Через цей соціальний інститут транслюються гуманістичні цінності, що виробляються багатьма поколіннями людей. Духовно-моральні сімейні цінності, концентруючи в собі норми міжособистісних і міжнаціональних відносин, виступають своєрідним культурним базисом, на якому відбуваються найважливіші соціокультурні процеси суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сім'я та її соціальні проблеми стали предметом аналізу таких американських і європейських вчених як М. Бекombo, Е. Берджесс, В. Берр, Г. Вільям, Е. Воугел, Е. Гідденс, Ф. Гідденс, Р. Глік, Е. Гроссе, У. Гуд, К. Девіс, А. Жирар, Т. Задрожни, Н. Ламан, Ф. Лаутман, Б. Малиновський, М. Мід, Дж. Мердок, Р. Мертон, М. Мерфі, І. Най, Т. Парсонс, Б. Рассел, І. Рейс, Л. Руссель, Н. Смелзер, А. Тоффлер, Р. Хілл, М. Чертой, К. Штарке, М. Штраус, Я. Щепанський, М. Елмер та ін.

Результати докладного розгляду стану сучасної сім'ї не зводяться лише до констатації того, що сім'я в XXI столітті має інший набір характеристик, ніж сім'я минулих епох. Дослідження сім'ї, її місця і ролі в житті індивіда і суспільства, важливо з наступних причин:

1. Історія розвитку людства показує, що жодне суспільство не могло обійтися без сім'ї (нехай і примітивних її форм) як виконавця деяких специфічних соціальних замовлень соціуму;

2. Сім'я унікальний і поки-що єдиний соціальний інститут виховання, що відтворює людей як носіїв соціальної, культурної, етнічної інформації;

3. Жоден суспільний, державний, соціальний інститут, як би гуманно він не був влаштований, сьогодні не в змозі реально вирішити проблему психологічної самотності сучасної людини.

Саме тому, **метою статті** є виявлення впливу сім'ї на соціалізацію особистості.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Автором терміну «соціалізація» є американський соціолог Ф. Г. Гіддінгс, який в 1887 році в книзі «Теорія соціалізації» вжив його в значенні, близькому до сучасного, а саме: «розвиток соціальної природи або характеру індивіда, підготовка людини до соціального життя» [18]. У соціологічному словнику А.І. Кравченко, термін «соціалізація» визначено як «засвоєння

людиною самостійно або за допомогою цілеспрямованого впливу (виховання) певної системи цінностей, соціальних норм та зразків поведінки, необхідних для становлення особистості, набуття соціального становища в суспільстві; що починається в дитинстві і закінчується в глибокій старості процес освоєння культурних ролей і норм» [7].

Теорія і дослідження соціалізації мають досить значну історію. Поява поняття «соціалізація» було пов'язане з виникненням соціології як науки і визнанням людини як істоти соціальної. Значний вплив на становлення теорії соціалізації зробив Карл Маркс зі своєю концепцією про сутність людини як сукупності всіх суспільних відносин. Відповідно до цієї концепції, у будь-якої людини формується суспільне середовище одночасно як з умовами її діяльності, так і результатом. Формування особистості людини являється не просто пристосуванням до навколишнього суспільного середовища - воно також охоплює і самостійну діяльність людини [9].

Розроблена на основі позитивістського підходу теорія соціалізації Емілія Дюркгейма також ґрунтується на подвійності людини: її біологічна природа (здатності, бажання, пристрасті) вступає в конфлікт з її соціальною природою, сконструйованою вихованням (норми, цінності, ідеали). Цей конфлікт обумовлює вічне внутрішнє протиріччя, що знімається лише дією суспільства: воно контролює біологічну природу, вводячи її в певні соціальні рамки. Головна функція соціалізації, згідно з теорією Дюркгейма, полягає в залученні індивідів до «колективної свідомості», що, в свою чергу, призводить до однорідності і цілісності всього суспільства. Виходячи з цього, соціалізована особистість - це особистість, яка здатна ставити суспільні інтереси вище за власні [6].

Ідея Франкліна Гідденса про визначальну роль соціального примусу по відношенню до діяльності людини стала фундаментом його теорії соціалізації як «сплаву різних елементів в однорідний тип суспільства». На його думку, на суспільство діють два визначальні типи сил, які називаються «вольовим процесом» і «штучним відбором для соціального вибору». Людська особистість може жити індивідуально, не вступаючи в суспільні відносини. Зі століття в століття суспільство, яке саме і створило людину, змінюється самою людиною.

Фундаментальна теорія соціалізації особистості представлена в роботах Толкотта Парсонса. З його точки зору, соціалізація індивіда є першим і найважливішим засобом підтримки соціальної рівноваги. Другим засобом є подальший соціальний контроль, що підтримує порядок у суспільстві. У зв'язку з цим, процес інтеграції людини в соціальну систему відбувається за допомогою «вбирання» в себе загальноприйнятих суспільних цінностей в процесі спілкування з «значущими іншими». Важливою умовою успішної соціалізації особистості є адаптація до всього соціуму, підсумком якої стає кристалізація найважливіших соціальних ролей в ній самій. Важлива роль в цьому процесі дістається школі, яка, на думку Парсонса, згладжує протиріччя між сім'єю і виробництвом. В цілому, система освіти повинна і здатна зробити відбір учнів для виконання певних соціальних ролей [19].

Ерік Еріксон у своїй теорії соціалізації виділяє вісім послідовних ступенів становлення особистості. Кожна ступінь соціалізації покликана вирішити певні завдання. Підлітковий вік Еріксон характеризує як ключову стадію становлення ідентичності. Саме на цьому етапі відбувається цілісне усвідомлення самого себе, свого місця в світі. Підліток схильний пробувати себе в різних соціальних ролях, експериментуючи з іншими. Іншими словами, в цей період людина набуває свої остаточні риси і відбувається її остаточне становлення як особистості [16].

З другої половини ХХ століття тема соціалізації особистості входить до основних проблемно-дослідних питань. Серйозний внесок у розробку теоретичних підходів до соціалізації вніс Андрєєв Г.М. В рамках своєї концепції вона виділила три основні сфери процесу соціалізації індивіда: спілкування, самосвідомість та діяльність. На її думку, сутність даного процесу полягає не лише в освоєнні соціального досвіду, а й в його перетворенні самою людиною. У зв'язку з цим, доцільно виділяти такі соціалізаційні етапи: перші етап дотрудовий (виховання і період навчання), трудовий і післятрудоий [3].

Вчений Мудрик А.В. в своїй роботі «Соціальна педагогіка» виділяє чотири групи чинників, які безпосередньо впливають на соціалізацію індивіда:

1. Мегафактори - космос, планета, світ, які в тій чи іншій мірі через інші групи факторів впливають на соціалізацію всіх жителів Землі;

2. Макрофактори - країна, етнос, суспільство, держава, які впливають на соціалізацію всіх, хто живе в певних країнах;

3. Мезофактори - умови соціалізації великих груп людей, що виділяються: по місцевості і типу поселення, в яких вони живуть (регіон, село, місто, селище), за належністю до аудиторії тих чи інших мереж масової комунікації (радіо, телебачення та ін.), за належністю до тих чи інших субкультур;

4. Мікрофактори - безпосередньо впливають на конкретних людей, які з ними взаємодіють, - сім'я, сусідство, групи однолітків, виховні організації, різні громадські, державні, релігійні, приватні та контрсоціальні організації, мікросоціум [10].

Таким чином, аналіз наданих концепцій соціалізації показує, що всі вони так чи інакше тяжіють до одного з двох підходів, що розходяться між собою в розумінні ролі самої людини в процесі соціалізації. Перший підхід передбачає пасивну роль індивіда в процесі соціалізації, а саму соціалізацію розглядає як процес його адаптації до суспільства, яке формує кожного свого члена відповідно до притаманної йому культури. Цей підхід може бути названий суб'єкт-об'єктивним (суспільство - суб'єкт впливу, а людина - його об'єкт).

Представники другого підходу виходять з того, що людина бере активну участь у процесі соціалізації і не лише адаптується до суспільства, але і впливає на свої життєві обставини та на себе саму. Цей підхід можна визначити як суб'єкт-суб'єктивний. Одне з компромісних рішень полягає в уникненні полюсних (лише об'єктивістських або лише суб'єктивістських) підходів.

Коли ми говоримо про найважливіші соціальні інститути, то до числа перших відносимо сім'ю. Сім'я - найголовніший інститут людського суспільства. У свою чергу інститут сім'ї включає безліч більш приватних інститутів, а саме: інститут шлюбу, інститут споріднення, інститут материнства та батьківства, інститут власності, інститут соціального захисту дитинства й опіки та інші.

Сім'я з самого народження дитини створює ту основу, на якій розгортається процес соціалізації. Цією основою є соціальні взаємодії, спрямовані на розуміння себе та інших, побудова відносин. Недаремно психологічним критерієм подолання кризи новонародженості традиційно вважається комплекс поживлення як показника встановлення перших ефективних соціальних зв'язків в житті дитини. С.Л. Рубінштейн стверджував, що «Інша людина зі своїми діями входить в «онтологію» людського буття, становить необхідний компонент людського буття» фактично через кожну дію, в тому числі і суто матеріальну [12].

Динаміка соціалізації дитини в сім'ї описується такими переходами, як первинні комунікації і сигналізація близького дорослого; обмін з членами сім'ї психічними

станами; оволодіння експресивними засобами взаємодії; становлення соціальних взаємодій; інтеріоризація основних норм; становлення суб'єкта соціального життя, орієнтація свого психічного життя та співставлення з психічним життям інших людей. Відносини суб'єкта та світу аналізуються в двох напрямках: як «вростання» особистості шляхом інтеріоризації в середовище культури і як твердження особистістю власної екзистенції в соціальному середовищі взаємодії зі світом.

Соціалізація і автономізація особистості розгортаються в нових умовах тісного переплетення, а часто і конкурентного впливу середовища сім'ї, соціального середовища, інформаційного середовища. Соціалізація сучасної дитини відбувається в умовах невизначеності і варіативності традиційних соціальних інститутів, де категоризація соціального середовища відбувається в умовах недостатньої інформації та ще не сформованого суб'єктивного досвіду.

Це веде до того, що, з одного боку, розвиваюча особистість набуває досвіду «швидких рішень» і гнучкої взаємодії з реальністю. Однак, з іншого боку, відсутність процесу вироблення та присвоєння соціальних категорій ускладнює, якщо не редукує процес соціального і морального розвитку особистості. На думку Є.А. Сергієнко, психологічним механізмом соціалізації є модель психічного, що забезпечує становлення суб'єкта соціального життя [13].

Становлення «Я» і «самостверджуючого Я» відбувається першочергово в сім'ї, де батьки демонструють самопрезентаційні моделі і стають референтною групою, в якій дитина пред'являє свої перші самопрезентації. Соціальне середовище сім'ї є значущим, системним середовищем відносин, взаємодій, ціннісних орієнтирів розвитку особистості, адже саме тут розгортається базове протиріччя загальнопсихологічної реальності між індивідуалізацією та соціалізацією. Дуже точно розставила акценти в цьому протиріччі М.С. Гусельцева, розділивши індивідуалізацію-соціалізацію як гармонійний процес розвитку й індивідуалізацію-маргіналізацію як процес неоднозначний, неадаптивний. Необхідною стає «семантична диференціація» для визначення «індивідуалістичної» індивідуалізації та індивідуалізації, спрямованої на солідарність [5]. Від батьківського зворотного зв'язку перш за все залежить та соціалізаційна модель, яка буде формуватися у дитини.

З одного боку, сім'я пропагується як найбільш консервативне джерело збереження та підтримки соціальних цінностей, інституту соціального, культурного розвитку особистості. З іншого боку, саме перед сім'єю постає завдання введення дитини в нову соціальну реальність відносин та допомога в набутті себе в умовах глобалізації, культурних трансформацій, мінливих соціальних орієнтирів. Соціальне середовище сім'ї задає умови розвитку та присвоєння ідентичності як персональної моделі, так і моделі соціальної репрезентації, тобто в соціалізаційній динаміці.

Соціальне середовище сім'ї, що включає себе батьків, прабатьків, функціонує за певними нормами і правилами, які стають для дитини першим джерелом регулювання відносин з навколишнім світом та основою побудови власного соціального середовища, яке являється кордоном особистості, значимими компонентами цього середовища, правила проникнення через кордони й середовищні втілення особистості, маркери відносин суб'єкта і середовища.

Батьківсько-дитячі відносини стають моделлю самоорганізації відносин зростаючої особистості і середовища, відкривають сенс соціального середовища між полюсами активності-пасивності, відкритості-замкнутості, близькості-відчуженості, аксіологічного і нормативності. Батьки стають для дитини спочатку джерелом категоризації соціального середовища, а потім контекстом оцінки значень тих чи інших

соціальних категорій. Категоризація соціальної інформації як спосіб її усвідомлення та присвоєння через батьківські значення дозволяє дитині моделювати широкі орієнтування в соціальному середовищі й привласнювати певні соціальні позиції. У спрощеному розумінні батьки «розкривають» перед дитиною складну систему соціальних зв'язків та в спрощеній, задалегідь категоризованій моделі подаються як картини світу.

Батьки презентують дитині соціальні категоризації через ставлення до оточуючих людей, один до одного всередині сім'ї та до самої дитини. Головною функцією віднесення соціальних об'єктів до категорій, згідно Г.М. Андреевою, є скорочення шляху визначення стратегії поведінки [2]. У сім'ї дитину орієнтують в системі цінностей, визначаючи їх зв'язок з соціальними категоріями. На відміну від фізичного досвіду, який носить більш об'єктивний характер, соціальний досвід, набутий дитиною, багато в чому суб'єктивний і спирається на соціальні цінності. Соціальний світ пізнається дитиною через соціальні цінності, що вводяться сім'єю. Цінності є в концепції А. Тешфела однієї з детермінант соціального пізнання [15]. По суті, важливою ланкою соціалізації особистості протягом онтогенезу є включення цінностей в соціальне пізнання, а потім і формування персоніфікованих ціннісних орієнтацій.

Система цінностей людини є «фундаментом» її ставлення до світу. Цінність - позитивна чи негативна значимість об'єктів навколишнього світу. Як правило, оцінка визначається не стільки властивостями предметів самих по собі, а їх залученістю в сферу людської життєдіяльності, людськими інтересами, потребами, соціальними відносинами.

Сімейні цінності - позитивні і негативні показники значущості об'єктів, що відносяться до заснованої на єдиній спільній діяльності спільності людей, пов'язаних узами шлюбу - батьківства - споріднення, в зв'язку з залученням цих об'єктів в сферу людської життєдіяльності, людськими інтересами, потребами, соціальними відносинами [4, С. 28].

Категоризація в міру когнітивного розвитку і виникнення рефлексії починає поширюватися і на саму особистість як механізм соціального пізнання «Я» в світі. Тоді соціалізація багато в чому стає процесом визначення та висунення підстав і критеріїв соціальної категоризації. Людина, як вказує Г.М. Андреева, пізнає соціальний світ в значній мірі через визначення власного місця в ньому [2]. Якщо Е. Еріксон визначав епігенез особистості на різних етапах такі формулювання, як «Я є те, чого я можу вільно бажати» (для раннього віку) або «Я те, чого можу навчитися» [16], то ідентичність сучасної особистості, що дорослішає, багато в чому описується формулою «Я те, що я хочу про себе розповісти», тобто представляє собою ідентичність, яку я готовий представити в конкретному соціальному середовищі, в конкретному часі/місці. Е. Еріксон описував психосоціальний розвиток як пошук свого місця в соціальних зв'язках, побудову соціальної ідентичності, що забезпечує порядок з особистісною ідентичністю цілісність і внутрішню узгодженість. Епігенез життєвого шляху, як звертає нашу увагу Е. Еріксон, являє собою шлях здобуття самототожності, безперервності і «постійності деякої розділяючої з іншими людьми картини світу» [16].

Соціалізація розгортається в конструюванні світу через розділеність образів світу з соціальним оточенням, послідовно розширюється на різних етапах онтогенезу. У дитинстві, відповідно до Еріксона, таким соціальним оточенням, що становить радіус значущих відносин, є сім'я. Уявлення про себе дитини є суб'єктивною, внутрішньою оціночною картиною «Я», що відображає знання про себе, емоційне сприйняття «Я» в контексті думок й оцінок оточуючих (для дитини - в першу чергу батьків).

С.Л. Рубінштейн розглядав особистість як «Я», «яке в якості суб'єкта привласнює собі все, що робить людина, відносить до себе всі похідні від неї справи та вчинки і

свідомо бере на себе за них відповідальність як їх автора та творця» [11, С. 499]. Уявлення про себе відображаються у самовідношенні (емоційно-ціннісному відношенні до себе), а потім і усвідомлюються когнітивним переліком рис, що співвідносяться з соціальними характеристиками.

Рефлексивні уявлення про себе не зводяться до елементарного знання своїх якостей подібності та відмінності від інших людей, але формуються в складній системній взаємодії саме в процесах соціалізації та індивідуалізації. Через переживання психологічний механізм та міжособистісні відносини уявлення про себе виростають в цілісну, об'єктивну ідентичність. Уявлення про себе інтегруються з уявленнями про світ в різноманітних соціальних відносинах, в апробації себе в соціальному і предметному досвіді [1].

Структура сім'ї та особливості батьківсько-дитячих відносин впливають як на розвиток особистості, так і на характер соціалізації дітей. Так, в різних дослідженнях доведено, що в неповних сім'ях або в сім'ях, де один з батьків не рідний, рівень екстернальних та інтернальних проблем істотно вище, ніж у дітей з повних сімей, де обоє батьків рідні [8; 17]. У ряді досліджень виявлено відхилення в поведінці та труднощі соціальної адаптації у дітей, в сім'ях яких відзначалися ворожість, емоційні проблеми, конфлікти й переважна орієнтація на жорстку дисципліну [8].

У лонгітудному дослідженні психологічного здоров'я дітей В.Б. Кузнецова показала роль згуртованості сім'ї в збереженні психологічного здоров'я та компенсації проблем у дошкільнят і молодших школярів, а конфлікти в родині, навпаки, є значимим чинником розвитку і збереження в довгостроковій перспективі ряду екстернальних проблем, таких як гіперактивність, агресивність, порушення поведінки та ін. [8].

Сім'я стає першим і основним джерелом соціального знання, моделі психіки. І навпаки, можна говорити про «дефіцитні моделі психіки у дітей, позбавлених повсякденних контактів з родиною, яка є основним джерелом соціального пізнання» [13, С. 122]. Умовою розкриття особистісного потенціалу дитини є саморозкриття і внутрішня гармонія близьких дорослих, які виховують дитину. На думку А.С. Співаковської, для гармонійно розвиненої людини, для психічно здорової особистості немає нічого природнішого, ніж виховання. Працюючи над собою, допомагаючи саморозкриттю, батько допомагає самовдосконаленні та саморозкриттю своєї дитини [14].

Сімейна депривація впливає на соціалізацію дітей і розвиток соціальних уявлень деструктивно, тобто не просто зменшуючи соціальні моделі, не надаючи базових структурних основ формування ставлення до себе і ставлення до інших. У дослідженнях Е.А. Сергієнко було показано, що діти з сімей ефективно використовують соціальну контекстну інформацію в ситуаціях соціальної взаємодії, тоді як діти без сім'ї розпізнають лише прояви суб'єкта, і уявлення дітей-сиріт про соціальну бажаному поведінку незрівнянно менші [13, С. 122]. Пізнання свого «Я» і «Я іншого», включеність у відносини з близьким дорослим, починаючи з дитинства, створюють основу формування соціальних уявлень і моделей соціальної взаємодії. Надзвичайно чутливими для процесу соціалізації є дошкільний і молодший шкільний вік.

Отже, сім'я являє собою найважливіший інститут соціалізації особистості, історичної трансляції культурних, етнічних, моральних цінностей. Характер такого складного людського і соціального явища, як сім'я, визначається не лише внутрішньосімейними відносинами, але і загально-економічними, історичними, національними та іншими умовами. Сім'я розвивається та змінюється разом з суспільством, залишаючись найбільш стійким та консервативним його елементом. В наш

час зміни соціокультурних умов різко посилюють протиріччя між сімейними і позасімейними відносинами, які нерідко визначаються як «ціннісна криза сім'ї».

Суспільство зацікавлене в духовно міцній сім'ї, здатній виростити біологічно і морально здорову дитину. Фізичне, соціальне, моральне здоров'я підростаючого покоління - це і здоров'я нації в цілому. Саме в сім'ї формуються основи особистості громадянина, його ціннісні установки і орієнтації, зміст яких відповідає потребам соціально справедливого, правового та економічно ефективного суспільства. Сім'я ще до недавнього часу служила організуючим початком у виконанні індивідом власне основних сімейних функцій, була джерелом оволодіння людиною деяких трудових навичок і умінь, що гарантувало успішну адаптацію в соціумі.

Література

1. Авдулова Т.П. Возрастные кризисные явления в формировании идентичности подростков. Deutschland: LAP, 2011.
2. Андреева Г.М. Психология социального познания. М.: Аспект Пресс, 2005.
3. Андреева Г. М. Социальная психология. М., 1996 – С. 34-37
4. Бердникова Ю. Семейная жизнь / Ю. Бердникова. – Санкт-Петербург: Наука и техника, 2008. – 96 с.
5. Гусельцева М.С. Парадигмы в психологии: историко-методологический анализ. В кн.: А.Л. Журавлев, Т.В. Корнилова, А.В. Юревич (Ред.), Парадигмы в психологии: науковедческий анализ. М.: ИП РАН, 2012. С. 34–56.
6. Дюркгейм Э. Социология образования. М., 1996 – С. 157
7. Кравченко А.И. Краткий социологический словарь. – Москва: проспект, К78 – 2011. – С. 254
8. Кузнецова В.Б. Чувствительность к подкреплению как фактор психологического здоровья детей и подростков: дис. ... канд. психол. наук, Моск. гор. психол.-пед. университет, М., 2013.
9. Маркс К. Процесс труда и процесс увеличения стоимости // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. Т. 23 – С. 116
10. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В.А. Сластенина. - 3-е изд., испр. и доп. - М.: Издательский центр «Академия», 2000. – С. 5
11. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2000.
12. Рубинштейн С.Л. Человек и мир. СПб.: Питер, 2012. - С. 366
13. Сергиенко Е.А. Модель психического в онтогенезе человека. // Е.А. Сергиенко, Е.И. Лебедева, О.А. Прусакова // М.: ИП РАН, 2009.
14. Спиваковская А.С. Как быть родителями: о психологии родительской любви. М.: Педагогика, 1986.
15. Тэшфел А. Эксперименты в вакууме. В кн.: Современная зарубежная социальная психология. М.: Моск. гос. университет, 1984. С. 229–243.
16. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М., 1996 – С. 88-90
17. Bourdon K.H., Goodman R., Rae D.S., Simpson G., Koretz D.S. The Strengths and Difficulties Questionnaire: U.S. normative data and psychometric properties. Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 2005, 44(6), 557–564
18. Giddings, F. H. The Theory of Socialization : A Syllabus of Sociological Principles for the Use of College and University Classes. N. Y. ; L. : MacMillan & Co., Ltd. xiv, 1897, 47 P.
19. Parsons T. The Social System. Glencoe, 1951 – С. 170.

Транслітерація

1. Avdulova T.P. Vozrastnyie krizisnyie yavleniya v formirovanii identichnosti podrostkov. Deutshland: LAP, 2011.
2. Andreeva G.M. Psihologiya sotsialnogo poznaniya. M.: Aspekt Press, 2005.
3. Andreeva G. M. Sotsialnaya psihologiya. M., 1996 – S. 34-37
4. Berdnikova Yu. Semeynaya zhizn / Yu. Berdnikova. – Sankt-Peterburg: Nauka i tehnika, 2008. – 96 s.
5. Guseltseva M.S. Paradigmy v psihologii: istoriko-metodologicheskyy analiz. V kn.: A.L. Zhuravlev, T.V. Kornilova, A.V. Yurevich (Red.), Paradigmy v psihologii: naukovedcheskiy analiz. M.: IP RAN, 2012. S. 34–56.
6. Dyurkgeym E. Sotsiologiya obrazovaniya. M., 1996 – S. 157
7. Kravchenko A.I. Kratkiy sotsiologicheskii slovar. – Moskva: prospekt, K78 – 2011. – S. 254
8. Kuznetsova V.B. Chuvstvitelnost k podkrepleniyu kak faktor psihologicheskogo zdorovya detey i podrostkov: dis. ... kand. psihol. nauk, Mosk. gor. psihol.-ped. universitet, M., 2013.
9. Marks K. Protsess truda i protsess uvelicheniya stoimosti // Marks K., Engels F. Soch. 2-e izd. T. 23 – S. 116
10. Mudrik A.V. Sotsialnaya pedagogika: Ucheb. dlya stud. ped. vuzov / Pod red. V.A. Slastenina. - 3-e izd., ispr. i dop. - M.: Izdatelskiy tsentr «Akademiya», 2000. – S. 5
11. Rubinshteyn S.L. Osnovy obschey psihologii. SPb.: Piter, 2000.
12. Rubinshteyn S.L. Chelovek i mir. SPb.: Piter, 2012. - S. 366
13. Sergienko E.A. Model psihicheskogo v ontogeneze cheloveka. // E.A. Sergienko, E.I. Lebedeva, O.A. Prusakova // M.: IP RAN, 2009.
14. Spivakovskaya A.S. Kak byit roditelyami: o psihologii roditelskoy lyubvi. M.: Pedagogika, 1986.
15. Teshfel A. Eksperimentyi v vakuume. V kn.: Sovremennaya zarubezhnaya sotsialnaya psihologiya. M.: Mosk. gos. universitet, 1984. S. 229–243.
16. Erikson E. Identichnost: yunost i krizis. M., 1996 – S. 88-90
17. Bourdon K.H., Goodman R., Rae D.S., Simpson G., Koretz D.S. The Strengths and Difficulties Questionnaire: U.S. normative data and psychometric properties. Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 2005, 44(6), 557–564
18. Giddings, F. H. The Theory of Socialization : A Syllabus of Sociological Principles for the Use of College and University Classes. N. Y. ; L. : MacMillan & Co., Ltd. xiv, 1897, 47 p.
19. Parsons T. The Social System. Glencoe, 1951 – S. 170.

Burlakova I.A., Vashchenko I.V.

FEATURES OF FAMILY INFLUENCE ON SOCIALIZATION OF PERSONALITY

The article attempts to define various approaches to the notion of "socialization". Groups of factors directly influencing the socialization of the individual are singled out. It is noted that the family is the main institution of human society. The role of family values in the socialization of the personality is characterized.

Key words: socialization, personality, socialization of the individual, family, family values, identity, society.

Бурлакова Ірина Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри кібербезпеки та соціальних наук Університету банківської справи, м. Київ;

Ващенко Ірина Володимирівна – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри загальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

УДК 159.9.37.015.3

*Завацька Н.Є., Шевяков О.В., Журба М.А., Жигаренко І.Є.,
Дахно Т.М., Мушина О.Ю., Черниченко О.О.*

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КРИЗИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

В статті розкрито особливості розвитку професійно важливих якостей соціальних працівників як чинника подолання професійної кризи в умовах сучасного соціуму. Визначено основні теоретико-методологічні підходи до проблеми вивчення професійно важливих якостей: особистісно-компетентнісний (конструювання й здійснення життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту, робота над розвитком власної особистості); організаційної безпеки (забезпечення гармонізації особистісно-професійного зростання і можливості її забезпечення організаційними засобами в континуумі відносин «людина-людина», «людина-організація»); системного управління (відображення функціональних суб'єктів та об'єктів управління, його механізмів й результативності показників); трансьметодичний (визначення психологічного потенціалу особистості в напрямку підвищення аутопсихологічної компетентності й відповідальності за професійно-посадове зростання, конструктивне вирішення протиріч, що виникають на професійному шляху); психолого-акмеологічний (врахування умов особистісно-професійного розвитку у системі підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації).

Встановлено, що професійно важливі якості соціального працівника – це комплекс особистісних та соціально-психологічних властивостей, які необхідні та достатні для успішного виконання його професійної діяльності на нормативному рівні та безпосередньо включені у процес її реалізації.

Ключові слова: *особистість, професійна діяльність, професійно важливі якості, соціально-психологічні особливості розвитку професійно важливих якостей, соціальні працівники, професійна криза.*

Постановка проблеми. В умовах трансформаційних змін сучасного суспільства зростає значущість ефективності управлінської діяльності в соціальній сфері та становлення особистості соціального працівника як суб'єкта, який якісно реалізує свої функції, володіє засобами самовираження і саморозвитку, протидії професійним деформаціям. Особливої актуальності набуває оптимізація роботи в соціальній сфері, важливою умовою якої є розвиток професійно важливих якостей їх працівників як провідної ланки у зв'язках між державою та інституціями суспільства, між органами державної влади й населенням [1; 5; 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз наукової літератури показав, що проблема забезпечення розвитку професійно важливих якостей особистості соціальних працівників безпосередньо не розроблялася, а в наукових